

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi poli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrt leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrt leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

V Ljubljani v sredo 7. decembra 1864.

Gospodarske stvari.

Murva in kmetijstvo.

Tri vprašanja o murvoreji so važne:

1. Kako naj se rabi murvini les?

2. Kako njeno perje ali listje? in

3. ker prav za prav lajno (blato) svilnih črvičev iz murvinega perja nastaja, kako naj se pri kmetijstvu v prid obrača?

Kar se tiče prvega vprašanja, kako naj se namreč murvini les porabi, nam menda ne bo treba daleč odgovora iskati. Da ga mizar in strugar z veliko koristjo rabita, je pač krog in krog znana reč; če se namreč vrlo ugladi in olika, dobí zlatorumeno barvo, je žlahnemu jesenovemu lesu popolnoma podoben; trd pa skorej ravno tako kakor bukov. Je pa ta les še zato posebne cene, ker se iz njega napravljenega orodja ali hišne priprave črv nikdar ne loti, in sicer zato ne, ker noben mrčes svoje zalege v murvino lubje ali skorjo ne plodi.

Ce je tedaj murvini les koristen mizarjem, ga tedaj tudi kmetijski gospodarji zaničevati ne morejo, da bi si iz njega mnogovrstnih kmetijskih orodij in priprav ne napravljal, tem bolj, ker se murvini les lepo in enolično klata ali razcepiti dá. Veje in mladike, ki se o reji svilnih črvičev na drevesih zastran perja oklestijo, se v butare dovežejo in na suh kraj za kurjavo shranijo. Polena murvinih dreves so za kurjavo ravno tako dobre kakor bukove. Ako se pa še pomisli, da murvino drevo trikrat hitreje raste, kakor bukovo, je pa dokaza dovolj, kolike vrednosti je murva tudi v tem oziru.

Kot živa meja je murvino grmovje, če se umno in pametno glešta, tako koristno, da ga nobena druga meja ne prekosi; nje goste in preraščene veje in mladike se po svojih grebenicah tako zgosté, da ne more nobena žival skozi. V tacih murvinih mejah se noben mrčes ne drži; vsak drug mrčes, razun sviloprejk, se murvinega drevesa ogiblje. Če se po tacih živih mejah, ob času reje svilnih črvičev, perje striže, se tako oličijo, da jih je res lepo viditi in se še v istem letu obrastejo.

Kako pa z murvinim perjem?

Razun porabe murvinega perja za krmo sviloprejkam, ga umni gospodar tudi za druge reči s pridom rabi. V jeseni, kadar začne po prvi ali drugi zmrzlini perje ali listje z drevja padati, mora gospodar listje, kar ga je še ostalo na murvah, otresti ali pa z dolgimi prekljami z vej in mladik polahkoma in brez škode za lubje, otepsti. Listje se pograbi, in po kakošnem travniku raztrese, da se dobro posuši. Suho listje se pozimi ravno tako poklada živini kakor druga

klaja. Ravno tako se ž njim ravná, kakor s senom, pomeša se namreč med drugo klajo, in z vročo vodo (kropom) popari. Po tej krmi imajo krave obilo več in tudi boljšega mleka. Ovce dobé po nji bolj svilasto volno. Goveji živini se znajo tudi tanke murvine mladice med krmo mešati.

Kako pa z lajnom (blatom) svilnih črvičev?

Da niso svilorejci do zdaj blata svilnih črvičev tako obrajtali in porabljevali, kakor bi ga bili imeli, je njih lastna škoda. Lajno svilnih črvičev je po mnogih skušnjah dober gnoj; zato je vredno, da se bolj obrajta, ob času svilodine reje nabira in spravlja.

Gosenica odtegne listju, kar ga požrè, le smolovino in cukrovino; vsi drugi deli ostanejo v blatu skup in se dajo za druge živali kakor klaja porabiti. Nabrano blato se na kakem zračnem kraju raztrese in dobro posuši. Ko je to dovršeno, se mora, da se drugih drobcev in druge šare očisti, skoz kako pripravno rešeto presejati; presejano se v žaklje ali kako drugo posodo vsuje in pod streho shrani za zimsko pičo (futer). Kdor pa to lajno za živinsko krmo rabi, mora le na to gledati, da ga enkrat preveč ne dá, sicer bi utegnilo živini več škodovati kakor koristiti, zakaj preveč vročine ima v sebi; jemlje naj se ga za kravjo krmo ali svinsko na enkrat le malo perišče. Med krmo se posuje in vrlo pomeša; močno se napnè, če se z vodo polije. Živina tako napravljenega krmo kaj rada žrè. Prešiči se po nji jako upitajo.

To blato je pa tudi prav dober gnoj. Lahki močno segajo in tudi dobro plačujejo blato svilnih črvičev za živinsko pičo in gnoj.

Vprašamo po vsem tem zdaj: Ktero naše drevo se more murvi prištevati? Ali ne zasluži, da ga imenujemo žlahno drevo? — Da! Od svojega začetka do popolnega konca se dá na mnogovrstno rabiti. In koliko časa je bilo treba, da se je važnost in korist tega drevesa spoznala! In še dandanašnji se sèm ter tje nevernih Tomažev ne manjka, kateri še ne vejo, ali bi se poprijeli murv ali ne. *) — Deljamo „z združenimi močmi“ in vnuki naši nas bodo blagoslovili!

V Celjovcu.

M. Tarmán.

Iz „Mitth. der Landw. G. in Kärnten.“

O krompirjevi bolezní.

Pred seboj imamo, kar dr. H. Knapp piše o krompirjevi bolezní. Pozvedil je vse, kar koli se je od leta 1845 do leta 1862 skušalo zoper to bolezen od požetve krompirjevca (krompirjevega perja) noter doli do gno-

*) Godí se murvam blizo tako, kakor se je iz začetka godilo krompirju. Morali so ljudi z briči, da so ga sadili, in premije so dajali takim kmetom, ki so ga pridno obdelovali. Čudno je to, pa resnica skoz in skoz. Vred.

jenja z žganim gipsom; nobena skušnja mu ni neznana ostala. Kar je hvalil eden, je spodletelo na drugem kraji, tako, da po vsem tem sodi dr. Knapp tako-le: Iz vseh skušinj, ki so se blizo skozi 20 let napravljale po vseh krajih svetá, je edino resnično to, da nobena gotovega pripomočka ne vemo, kako bi se odvrnila ta bolezen, ktere natura nam še celó znana ni.

Al kakor je ta bolezen čudna nenavadna prikazen, ravno tako se nam kaže, da bode zginila ta nadloga tudi sama po sebi, kakor je prišla, ker že vidimo, da zeló ponehuje v poslednjih letih in da le včasih stopi zopet na dan, kjer je že delj časa ni bilo. Prav tako se je tudi godilo v sredi preteklega stoletja na Saksonskem, potem med letom 1770 in 1790 na Bavarskem in Kurpfalci, med letom 1843 in 1845 pa v severni Ameriki. Zdrav krompir naj se sadi v nepreveč gnojno, bolj pešeno kot mastno zemljo, krompirjevec naj se mu pustí kakor sadnemu drevju perje — to je vse, kar pamet veleva.

Zgodovinski pregled najimenitnejših iznajdeb na polji umetnosti, ved, obrtnije itd.

Poleg Gallett-ovi „Allg. Weltkunde“ poslovenil

Dragotin Šaupert.

Po abecednem redu.

(Dalje.)

118. *Obrazivne, upodobovavne umetnosti* (Bildungskünste). Obrazivne in govoreče (žive) umetnosti so velike starosti; posebno je tvorivni nagon ljudi napeljal na to, da si z mnogovrstno igro življenje razveseljujejo. Iz takih iger je izhajala umetnija, in sicer: muzika, petje in poezija (pevstvo), potem tudi podobarstvo, ker so si ljudje iz gline in družih enakih snov podobe delali. Znano je, kako so stari Grki (okoli l. 500 pred Kristusom in popreje) umetnije visoko čislali; posebno so cvetele v Atenah muzika, plastika (podobarstvo) in arhitektura (stavništvo), še le pozneje tudi malarija. Najbolj so muziko ljubili; zakaj petje, igra in godba so Grka spremljale pri Božji službi, pri gostovanji in svečanostih, celó tudi v vojski in boji. Pri izreji otrok se je na muziko najpoprej pazilo, in grški jezik sam s svojim lepoglasjem je bil po muziki omikan in izbrušen. Pa iznajdba muzike se je veliko pred Grki zgodila. Prvo muzikalno orodje je bilo piščal ali žvegla in lira s tremi strunami; že v sv. pismu (I. Mojz. 4, 21) beremo o Jubalu, da je bil oče teh, ki so na citre in harpe brenkali. Že Kaldajci in Feničanje so svojo Božjo službo z muziko spremljali; tako se je začelo cerkveno petje in vpeljale so se muzikalne orodja iz kovine. Še dalje so na tem potu napredovali Egipčanje, katerim so se Hebrejci pridružili. — Tudi o podobarstvu najdemo že v sv. pismu zeló stare slede; Laban, kateri je 2300 let pred Kristusom živel, je imel podobe hišnih malikov, ktere mu je bila Rahela ukradla (glej: I. Mojz. 31, 19); Perzijani, ki so velikolepje in bliščobo ljubili, so imeli veliko podob, in v Asirii je cvetela ta umetnost za kraljice Semiramide; imeli so že bronaste štatve, ktere so predstavljale to kraljico, potem tudi Bela in Nina. — Zraven upodobovavnih umetnij so se polagoma tudi razvijale govoreče ali žive umetnosti, in judovsko ljudstvo je posebno izvrstno bilo v svoji poezii, ktera je zrcalo njegove osode in sad njegove vere; spomnimo se le prekrasnih psalmov, prelepe visoke pesmi Salomon-ove, žalostnih pesem Jeremija preroka in mnogo družih, in spoznali bomo, na kaki visoki stopnji izobraženosti in lepote je bila poezija že

pri starodavnih judih. Še bolj se je dovršila poezija pri Grkih, katerih pesniki od začetka svojih pesem niso zapisovali, ampak oni so jih vsak dan pred ljudstvom na trgih in cestah, v glediščih in telovadbiščih prepevali. Tako je delal Homér; on in Hesiod sta vse grško bogoslovje ali mitologijo v prosti poezii razkazala. V Atenah je gledišče največo popolnost doseglo, in posebno je med Grki bilo veliko lirikov ali pesmenikov, na pr. Anakreon, Simonid, Pindar in drugi.

119. *Očala* (naočnice, hile). Kadaj da so prav za prav po pravilih umetnosti narejene očala v navado prišle, se ne dá do tankega določiti; toda po novih preiskavah je verjetno, da je prve očala izdelal leta 1282 Aleksander Spina, menih v Pizi na Laškem. Na Nemškem so jih menda že tudi v tem času poznali, ker so v 14. stoletji že rabili očala za branje ali čitanje; v Norimbergu so v zadnjih letih 15. stoletja že posebni očalarji bili. Izvrstne očala pa so še le začeli delati o začetku 18. stoletja, odkar so preimenitne preiskave Newton-ove odkrile naravo in lastnosti luči.

120. *Ogenj grški*. Tako imenovani „grški ogenj“ (griechisches Feuer), ktereга so Jutrovci iznajdli, nahajamo najpred v 7. stoletji. Ko so namreč leta 668 Arabci Carigrad obsedali, je grški stavbini mojster Kalinik iz Heliopola na Grško pobegnil in neko mešanico gorljivih snov seboj prinesel, ktera je tudi pod vodo gorela in vse, kar je dosegla, grozovitno razdjala in pogubila, tako, da so mogli prestrašeni Arabci bežati. Menda je bila, ker je tudi kamenje iz medenih ceví lučala, sestavljena iz solitra, smole, nafte in drugih takih stvari; rabila se je do konca 13. stoletja. Nekteri hočejo v tem prvi sled iznajdbe strelnega praha (smodnika) zapaziti in to tem bolj, ker so neki v jutrovih deželah že davno rakete delali, in Kitajci že v starodavnem času strelni prah imeli. (Glej pozneje: „Strelni prah ali smodnik“).

121. *Ognjomér* (Pyrometer) je Muschenbrock leta 1731 iznajdel; Petersen in Pouillet sta ga zeló zboljšala.

122. *Oljnati mal, malanje z oljnatimi barvami*. Oljnate barve namesti vodenih so rabili že v 10. stoletji; kot pravi iznajdec oljnatega malanja veljá vendar-le Janez žl. Eyk v začetku 15. stoletja; tisk z oljem malanih podob (Oelbilderdruck), po katerem se posnetki (kopije) z oljem malanih podob dobivajo, pa je v najnovšem času izpeljal l. 1822 Liepmann.

123. *Olovka*. Grafit ali svinčnik je že dolgo znan, in deloma so ga že poprej pri risanju in črtanju rabili; pa prave olovke so še le v 17. stoletji delali; gotovo je, da so jih na Angležkem že leta 1683 v jelovino ali cedrovino vdevali. S kavčukom ali gumielastiko pa z olovko narejene črte izbrisovati, je navada še le od konca 18. stoletja.

124. *Omnibus* (voz, ki ima veliko sedežev). Take vozove je prvi vpeljal Paskal leta 1828 v Parizu.

125. *Orgle*. Prvih začetkov tega orodja smemo menda v piščalih starih narodov iskati. Prave orgle na sapo (Windorgel) se že nahajajo v 3. in 4. stoletji po Kristusu; v cerkve so bile vpeljane po 6. stoletji, pa še le v 9. stoletji jih v cerkvah zahodnjih dežel bolj pogostoma nahajamo. Grške vodne orgle (Wasserorgel) je neki leta 216 pred Kristusom Azhimed, orgle na sapo pa leta 120 pred Kristusom Ktesibi iznajdel. Prve orgle, kakor jih sedaj imamo, najdemo na Nemškem še le v 14. stoletji, in odslej so delanje orgel mnogovrstno, posebno po opatu Vogler-ju (v začetku sedanjega stoletja) boljšali in dovrševali.

126. *Padavnica* (Fallschirm, priprava, s katero se je mogoče spustiti z visokega na zemljo). Iznajdel jo